

'Dit wordt de coronageneratie. Meer jongeren zullen eindigen zonder diploma'

De coronacrisis heeft een pervers effect op kinderen: de kloof tussen kansarm en kansrijk zal groter worden. Terwijl de ene groep door thuiswerkmodules wordt gejaagd, is de andere bezig met overleven. 'Als we niet ingrijpen, zitten we straks met een slagveld.'
Ine Renson, foto's Jimmy Kets

Wanneer Femke Ringoot de voordeur ziet, weet ze al wat ze daarachter kan verwachten. Ze is brugfiguur in Lokeren, waar ze helpt de band aan te halen tussen scholen en kwetsbare leerlingen. Hier woont Liam* met zijn moeder en zijn kleine zus. Hij zit in het zesde middelbaar. De rugzak die Liam meedraagt, is zwaar. Zijn moeder staat er na een agressieve relatie alleen voor. Het huis is verwaarloosd. Sinds het begin van het schooljaar stapelt hij de ongewettigde afwezigheden op. Al sinds de kerstvakantie probeert Ringoot de jongen te helpen, door geregeld met hem te praten.

Als Liam zich niet herpakt, dreigt hij zonder diploma op straat te staan. Maar door de coronacrisis valt zijn laatste kans in het water. Het gewone huiswerk stapelt zich al wekenlang op, nu komen de bundels thuiswerk erbovenop. Te veel zorgen, geen plaats of materiaal om de taken uit te voeren. Aan de videovergadering met zijn klasgenoten doet hij niet mee - hij schaamt zich over de plek waar hij woont.

Het is de derde week zonder school, de spanning is te snijden. De juf van het eerste leerjaar duwt een bundel nieuwe leerstof voor zijn zusje door de brievenbus. Woordjes oefenen met -ooi, -aai, -oei, -ieuw en -eeuw. Radeloos belt Liams moeder naar Femke Ringoot. Ze heeft geen tijd om scholeken te spelen, zegt ze. En hoe zit het met die studietoelage? Alles nijpt, er is te weinig geld.

Bijna 1,2 miljoen Vlaamse leerlingen werden drie weken geleden abrupt van de schoolbanken gehaald. De klasroutine maakte plaats voor een nieuw evenwicht, met taken aan de keukentafel, onlinelessen en ouders die tussen chats met klanten of collega's door pogingen doen om schoolse discipline in de huiskamer te krijgen.

De grote aandacht voor het gejongleer van de middenklasse verbergt een andere realiteit, zoals die van Liam. Kinderen uit kansarme gezinnen worden niet door strakke dagschema's en knutselsessies gejaagd. Hun ouders vragen zich niet af of hun kroost alle taken op de digitale platformen Bingel of Smartschool heeft gemaakt. Die zijn bezig met overleven. Voor hun kinderen betekent de coronastop effectief een harde stop.

'De meeste leerlingen van onze school hebben geen mama of papa die zegt: "Nu even huiswerk maken."' Katleen Immesoete is directrice van HTI Sint-Antonius, een vakschool in hartje Gent. 85 procent van de schoolpopulatie komt uit een kansengroep, een even groot aandeel spreekt thuis geen Nederlands. 'Als er al een ouder aanwezig is, dan is die bezig met de jongere kinderen. Of met de vraag waar ze aan goedkoop brood zullen raken. Schoolwerk is geen prioriteit.'

'Een derde van onze leerlingen leeft in preciaire omstandigheden', zegt ook Thijs Craane, directeur van de vestiging van het Leuvense Heilig Hartinstituut in Kessel-Lo. De school heeft onthaalklassen voor anderstalige nieuwkomers (Okan) en organiseert behalve aso vooral technisch en beroepsonderwijs. 'Ze wonen met veel in een klein appartement. Er is geen rustige ruimte om te werken. De jongeren moeten helpen thuis en kunnen niet naar buiten om stoom af te laten. "Ik heb geen tijd om te oefenen", mailen ze me. Mijn mailbox puilt uit van dat soort berichten.'

Haakjes in het hoofd

Ons onderwijs heeft geen al te beste reputatie als het gaat over de kloof tussen kansarme en kansrijke kinderen. Die zal door de coronastop alleen maar groter worden, zeggen experts. Het is te vroeg om de impact precies in kaart te brengen, maar uitvoerig onderzoek naar het zomerreces geeft een idee. 'De effecten daarvan zijn dramatisch', zegt cognitief psycholoog Wouter Duyck (UGent). 'Uit grootschalig Amerikaans onderzoek blijkt dat scholieren er na een zomervakantie cognitief gemiddeld één maand op achteruitgaan. Maar dat cijfer verbergt een enorme tweespalt. Kinderen uit kansrijke milieus gaan er lichtjes op vooruit, terwijl kansarme kinderen gemiddeld drie maanden verliezen. Volgens de Amerikaanse socioloog Karl Alexander, die 800 kansarme kinderen een hele schoolcarrière volgde, ontstaat de helft van de cognitieve kloof tijdens vakantieperiodes.'

Kinderen uit de midden- of hogere klasse gaan tijdens de vakantie met hun ouders op reis en bezoeken al eens een museum of een ruïne. Ze lezen boeken. Ze gaan op scouts- of sportkamp. 'Ook buiten de school gaat het leerproces door', zegt Wim Van Lancker, armoede-expert aan de KU Leuven. 'Hun brein wordt gestimuleerd, de leercapaciteit blijft op peil.'

Pedro De Bruyckere, pedagoog aan de Arteveldehogeschool, gebruikt het beeld van haakjes in het hoofd: 'Als je in de vakantie het Colosseum hebt bezocht, en je leert nadien op school over de Romeinen, dan heb je een haakje waaraan die leerstof makkelijker blijft hangen. En omdat het beter verankerd is, vergeet je het minder snel. Dat zomerreces heeft dus een langdurig effect op de verschillen tussen kinderen.'

De thuistaal

Maar dit is geen zomervakantie. Nu is er een groep die weinig tot niets doet, terwijl andere kinderen wekenlang actief leren en oefenen. 'Internationaal onderzoek toont aan dat de leerlingen die wel les krijgen, online of van hun ouders, in drie weken tijd vijf tot vijftien plaatsen opschuiven in een rangorde van honderd leerlingen', zegt onderwijs econoom Kristof De Witte (KU Leuven). 'Dat doen ze ten koste van wie geen les kreeg. Ik ga ervan uit dat het corona-effect groter zal zijn dan dat van de zomervakantie.'

'Daar is weinig twijfel over', zegt ook armoede-expert Wim Van Lancker. 'De gebruikelijke stimuli voor kansarme kinderen die we toepassen in de zomer, zoals speelpleinwerking of mobiele bibliotheken, kunnen we niet inzetten. Deze episode duurt vermoedelijk

nog enkele weken, en dan volgt al snel de grote vakantie. Dat is een uitzonderlijk lange periode waarin een groep kinderen amper iets leert. Het effect daarvan slepen ze mee. Ik vrees dat de coronacrisis voor deze generatie een extra kloof zal slaan.'

Over hoeveel leerlingen gaat het? Exacte cijfers zijn er niet, maar er zijn indicaties. De kansarmoede-index van Kind & Gezin, bijvoorbeeld, die aangeeft dat een op de zeven kinderen in Vlaanderen geboren wordt in kansarmoede. Wim Van Lancker haalt cijfers aan over de thuissituatie van Belgische kinderen: 12 procent van de kinderen tot 15 jaar heeft geen geschikte plek om huiswerk te maken of te studeren, 4,8 procent woont in een woning die niet voldoende verwarmd kan worden, 9 procent van de kinderen tot 18 jaar woont in een huis dat overbevolkt is.

Ook de thuistaal geeft een indicatie. Pedro De Bruyckere wijst erop dat 15,5 procent van de leerlingen in het Vlaamse secundair thuis geen Nederlands spreekt. In het beroeps- en het deeltijds beroepsonderwijs is dat respectievelijk 23 en 31 procent.

Systeemfout

Directeurs van veel technische en beroepsscholen hebben geen statistieken nodig om te merken dat een groot deel van hun leerlingen getroffen wordt. '436 van onze 1.100 leerlingen hebben thuis geen computer', zegt Christine Hannes. Ze is directeur van de GO! Spectrumschool in Deurne, waar 90 procent van de leerlingen uit een kansengroep komt. 'We hebben de indruk dat het toch om meer gaat dan de 1 à 2 procent waarover de minister van Onderwijs spreekt.'

Voor Hannes raakt deze crisis een open zenuw. 'De kloof is voor ons dagelijkse kost. Onze leerlingen kunnen niet zomaar - overschakelen op afstandsonderwijs. Dit toont een systeemfout in ons onderwijs: het verwacht te veel van thuis. Wij kunnen nooit zeggen: "Lees dit boek en maak er een powerpointpresentatie van." Daar moeten we ons allemaal nog veel bewuster van zijn. Wie nu victorie kraait over de take-off van digitaal leren, heeft geen benul van de omstandigheden waarin veel leerlingen leven.'

De Antwerpse directrice wordt bijgetreden door haar collega's in Leuven en Gent. 'Ons publiek is digitaal analfabeet', zegt Katleen Immesoete. 'Laptops uitdelen? Klinkt goed, maar ze moeten er wel mee kunnen werken. En dan nog: als gezinnen een budgetmeter hebben en moeten kiezen tussen een wasmachine laten draaien of de computer opladen, weet ik wat voorgaat.'

Vlam in de pan

De coronacrisis zet de schijnwerpers op de harde realiteit van twee parallelle onderwijswerelden: die van de voornamelijk witte scholen waar de meeste leerlingen hogeropgeleide ouders hebben, en de andere, waar het dag in, dag uit ploeteren is. Koen Cannaert geeft het vak elektriciteit en is klassenleraar van het zesde jaar Elektrische Installaties in het HTI Sint-Antoniusschool in Gent. 'Een ontzettend moeilijke groep, waar elke les wel iemand het moeilijk heeft, zich profileert, de les verstoort. Die jongens zitten met vragen over wat er gebeurt in hun leven en in de wereld daarbuiten. Ze worstelen met een identiteitscrisis. Ze leven in armoede en ondervinden dagelijks racisme. Ik werk behoedzaam aan een vertrouwensband, maar die blijft broos. Elke les kan de vlam in de pan slaan. Na elke vakantie moet je opnieuw beginnen.'

'Vaak zitten ze te knikkebollen in de les. Dan hoor ik dat ze in de woonkamer slapen en dat er tot 2 uur 's nachts bezoek was. Dat ze überhaupt op school zijn, is al een prestatie, laat staan dat ze veel oppikken. Hun ouders stimuleren hen amper. Velen zijn schoolmoe. Ook in gewone tijden is het een strijd om die jongens bij te houden, het is dan al hopen dat ze aan het eind van de rit dat diploma halen.'

In een periode als deze gaat de fragiele link die ze hebben met de school meteen aan diggelen. Meer dan ooit is de vertrouwensband met leerkrachten cruciaal. In de luwte, en zonder applaus, doen die er alles aan om contact te houden met hun leerlingen en zo de kloof weer wat dicht te rijden.

'We zoeken aansluiting bij hun wereld', zegt Christine Hannes. 'Onze leerkrachten appen, sturen berichtjes via Messenger of filmpjes via Instagram. Zeven leerlingenbegeleiders bellen de hele tijd rond, en als het niet meteen lukt, bellen we nog tien keer. We contacteren hun ouders, of desnoods de buurvrouw als dat de enige referentie is die we hebben. Maar het blijft moeilijk. Na ruim twee weken hebben we een kleine veertig leerlingen nog niet kunnen bereiken. Die gaan we thuis opzoeken.'

Teken van leven

Leerkrachten en brugfiguren gaan de boer op. Met oefenbundels, of gewoon om een teken van leven te geven. 'Ik steek briefjes in de bus', zegt Femke Ringoot. 'Met een klein berichtje. "Hé, ik was hier, hoe gaat het? Kunnen we even chatten?"'

'Het is ook een kans om de banden met sommige gezinnen aan te halen', zegt Stéphanie Cortvriendt, brugfiguur bij de Gentse basisschool De Krekel. 'Ik spring op de kar wanneer ouders niet reageren op de berichten van de leerkrachten. De uitdaging is dan vooral om een warm contact te houden.'

'Het is belangrijk dat ik mappen aan huis kan brengen, en kan rondbellen om te horen wie een laptop wil afhalen op school', zegt ook haar collega Joke Waelpuut, brugfiguur bij het KTA Gito Groenkouter in Gent. 'Het is goed voor die jongeren om een vertrouwd gezicht te zien. Maar ik maak me zorgen over sommige gezinnen. Er komen schrijnende situaties naar boven. Als het thuis heel erg fout gaat, zijn scholen vaak een baken. Die rol valt nu weg. Als we bellen, zeggen ze dat het wel gaat. Maar over de telefoon kunnen ze veel verbergen. We moeten hen een stuk lossen nu. Dat is niet oké. Eigenlijk is hun situatie al jaren niet oké, maar dat wordt nu scherpgesteld.'

Als het contact hersteld is, proberen scholen voorzichtig wat leerstof door te spelen. Zo laagdrempelig mogelijk, via papieren bundels of met instructies per telefoon. 'Sommige van onze leerlingen werken hun taken vlekkeloos af en vragen meer oefeningen', zegt Thijs Craane van het Heilig Hart in Kessel-Lo. 'Maar er is ook een groep die onder de radar verdwijnt, of die je heel hard moet motiveren. Drempels halen we zoveel mogelijk weg. Als leerlingen geen computer of tablet hebben, vragen we de taken op papier te maken, er een foto van te nemen en die door te sturen. Het is allemaal heel tijdsintensief, maar het is het enige wat werkt.'

Moreel kompas

Over de leerstof maken leerkrachten van kwetsbare leerlingen zich weinig illusies. 'Ik wil niet te veel extra druk zetten', zegt Koen Cannaert. 'Het is belangrijker dat het thuis in orde komt dan dat ik zeg: "Nu moet je weten hoe die schakelaar werkt." Dat zullen we hierna wel proberen in te halen.'

Thomas Somers, leerkracht in het Heilig Hart, knikt. 'Ik geef onder meer les in een Okan-klas. Die leerlingen moeten vooral de taal oefenen. Ze moeten praten, luisteren. Dat kan moeilijk vanop afstand. Ik heb uren tijd gestoken in een humoristische video met wat uitdagingen. Dat vinden ze leuk, maar veel doen ze er niet mee. Ook voor veel van mijn leerlingen in de beroepsklassen is het onmogelijk zonder begeleiding schoolwerk te maken. Dat kun je hen niet kwalijk nemen. Ze hebben nog niet het morele kompas om verantwoordelijkheid te nemen. In een situatie als deze zijn zij een vogel voor de kat.'

Zeker in technische en beroepsrichtingen is het niet evident om aan thuisonderwijs te doen. 'Wat doe je met iemand die carrosserie volgt, of elektriciteit?', vraagt Katleen Immesoete van Sint-Antonius zich af. 'Je kunt instructievideo's doorsturen, maar ze moeten het toch vooral zelf doen. Vragen om thuis de elektriciteitskast uit elkaar te halen is niet zo'n strak plan.'

Meerderjarig en schoolmoe

Waar het vooral op aankomt, klinkt het overal, is erop toe te zien dat de jongeren niet afhaken. Dit zijn cruciale maanden, zo kort voor het einde van het schooljaar. 'Tientallen van onze leerlingen zitten in de gevarenzone', zegt Thijs Craane. 'Ze zijn meerderjarig, of bijna, en schoolmoe. De kans is groot dat we hen na deze episode niet meer terugzien. Ondanks alle moeite om iedereen aan boord te houden, zijn we een deel van onze leerlingen vermoedelijk kwijt.'

Die vrees horen we ook op de andere scholen. 'In gewone tijden is het al sleuren om die 17-18-jarigen de rit te laten uitdoen', zegt brugfiguur Femke Ringoot. 'Nu zullen er zeker uitvallen. Deze crisis zet een versterker op armoede. Ik vrees dat dit de coronageneratie wordt, met meer jongeren die eindigen zonder diploma.'

Eerder dan de kloof dicht te rijden, is het in dat geval een kwestie van de kansen op een goed leven gaaf te houden. Maar ook voor wie niet afhaakt, kunnen de gevolgen dramatisch zijn. Na deze stop zullen leerlingen met verschillende bagage opnieuw op school verschijnen. 'Dan moeten scholen de schade opmeten en redden wat er te redden valt', zegt Pedro De Brucykere. 'Door heel hard op maat te werken met leerlingen die achterstand hebben opgelopen.'

Zelfs met maatwerk wordt het een race tegen de klok. Leerlingen die al tekorten hadden, zullen in enkele weken tijd moeten worden bijgewerkt. Dat betekent: alleen nog de essentie, geen tijd voor verdieping. Ook dat zal gevolgen hebben. 'Ze zullen dan geen tien keer een handeling ingeoefend hebben, maar vijf keer', zegt Katleen Immesoete. 'En wie het na vijf keer niet kan, dreigt het niet te halen. Wat doen we daarmee? We hopen dat de overheid daarmee rekening houdt. We zullen leerplannen moeten ontstoffen van extraatjes en flexibeler moeten omspringen met attesten.'

'Wat kun je nog doen in enkele weken tijd?', vraagt ook collega-directeur Thijs Craane zich af. 'Ga je die kwetsbare jongeren, die je met veel moeite aan boord probeert te houden, vragen om op de middag praktijklessen in te halen? Of stages in de zomervakantie?'

'Voor wie goede resultaten had met kerst of in het eerste jaar van een graad zit, kunnen we dit misschien nog rechtekken', denkt hij. 'Maar ik houd mijn hart vast voor de vele leerlingen die al kwakkelden en aan het eind van een traject zitten. Als we daar niet kunnen ingrijpen, zitten we straks met een slagveld.'

Net als de zorgsector dreigt het onderwijs te verzuipen in deze noodsituatie. De verschillende experts die we spreken, pleiten voor een collectieve aanpak. 'Scholen doen wat ze kunnen, maar ze reageren in verspreide slagorde', zegt onderwijs econoom Ides Nicaise (KU Leuven). 'Dat kun je ze niet verwijten. Daarom moet de overheid ingrijpen. Het kabinet van Onderwijs lijkt overrompeld en reageert traag. De richtlijnen gaan vooral over opvang en bijbehorende hygiënemaatregelen, over de mogelijke hervatting van de lessen en al dan niet nieuwe leerstof aanbieden. Ondertussen loopt de schade op.'

Nicaise pleit voor een urgentieplan voor het onderwijs. 'De paasvakantie mag geen rustperiode worden. We moeten de radicale switch maken naar afstandsonderwijs, met ondersteuning voor wie het moeilijk heeft. Tegen het eind van de paasvakantie zouden alle leerkrachten die de basisvaardigheden voor afstandsonderwijs missen, verplicht een snelcursus moeten volgen. Scholen die nog niet over de juiste educatieve software beschikken, moeten bijgestaan worden door koepels, begeleidingsdiensten, gespecialiseerde bedrijven en misschien zelfs de openbare omroep.'

'Tegelijk moeten ze haarfijn in kaart brengen wie niet over een pc of internetaansluiting beschikt. Kansarme leerlingen moeten voorrang krijgen voor de tienduizend laptops die minister Weyts wil uitdelen. De federale overheid zou Proximus, een overheidsbedrijf, kunnen verplichten gratis internet aan te bieden aan gezinnen die onder de armoedegrens leven.'

Leerlingen die niet goed met computers kunnen werken, en zeker de leerlingen uit kansarme gezinnen, moeten een-op-een ondersteuning krijgen, vindt Nicaise. 'Je zou gepensioneerde leerkrachten of studenten uit de lerarenopleiding kunnen vragen om dat te doen. Schakel de duizenden vrijwilligers in van de huiswerkklassen en buddysystemen die stilliggen - velen van hen zitten misschien tijdelijk werkloos thuis. Zij kunnen telefonisch of online hulp bieden, of langsgaan bij leerlingen met laptops en lesmateriaal.'

En zodra de scholen weer (gedeeltelijk) opengaan, kan in een overgangperiode met halve lesdagen gewerkt worden, oppert hij. 'De namiddagen zijn dan voor differentiatie: wie zelfstandig thuis kan werken, kan zich bezighouden met online opdrachten. Zodat de scholen alle leerkrachten kunnen inzetten voor intensieve begeleiding van leerlingen met problemen.'

Sociale bril

Het is evident om een versnelling hoger te schakelen en de scholen niet alleen te laten ploeteren, vindt ook Kristof De Witte. 'Schooluitval heeft gevolgen die levenslang doorwerken. Die jongeren hebben minder kans op werk, zullen vermoedelijk minder verdienen, komen terecht in precare statuten en zijn misschien de eersten die bij een crisis afgedankt worden. De kans is groter dat

ze in slechte wijken gaan wonen, dat ze gezondheidsproblemen krijgen en dat ze de armoede doorgeven aan hun kinderen. Wanneer substantiële groepen afhaken of achterstand oplopen, ondervindt de hele maatschappij daar op termijn de gevolgen van.'

Hij verwijst naar het studiewerk van de onderwijseconomen Eric Hanushek en Ludger Woessmann, die de kostprijs berekenden van leerlingen die het basisniveau op de internationale Pisa-testen niet halen. 'Zelfs zonder de coronacrisis haalt 17,3 procent van de Vlaamse leerlingen het basisniveau voor wiskunde niet. Stel dat door de crisis 2,2 procentpunt meer jongeren dat niveau niet haalt, dan zal dat de economische groei op lange termijn met 0,08 procentpunt verkleinen. Berekend op de termijn van een mensenleven komt dat neer op een verlies van ongeveer 181 miljard euro. Elke kleine wijziging heeft op termijn enorme gevolgen. Het is niet gek te veronderstellen dat de coronacrisis dat soort impact zal hebben.'

We moeten dit probleem door een sociale bril bekijken, benadrukt ook armoede-expert Wim Van Lancker. 'Dit lijkt een onderwijskwestie, maar eigenlijk is het vooral een armoedeverhaal. Het is onverantwoord de oplossing ervan alleen in de schoenen van leerkrachten te schuiven. De coronacrisis toont aan dat onze welvaartsstaat goed werkt, als je ziet hoe snel de tijdelijke werkloosheid werd geactiveerd. Maar we falen als het gaat over kinderarmoede. Die cijfers krijgen we ondanks dure beloftes niet naar beneden. Uiteindelijk is dat de onderliggende factor van de onderwijskloof. Je mag nog zo intelligent zijn, als de omstandigheden thuis het niet toelaten te studeren, zal het niet lukken.'

De instrumenten om kinderarmoede aan te pakken zijn er, zegt Van Lancker, maar ze vragen harde politieke keuzes. 'Het gaat over inzetten op kinderbeijslag, sociale woningbouw, activeringsbeleid, huursubsidies en leeflonen. Over de vraag wie fiscale voordelen krijgt en wie het meest profiteert van de sociale zekerheid. Net als in 2008 eindigt deze crisis zo goed als zeker in een recessie. Die zal, net als toen, de sociaal zwakkeren het hardst treffen. We zijn bereid veel geld uit te trekken om de economie draaiende te houden, maar willen we ook radicaal investeren in de meest kwetsbaren? Doen we dat niet, dan eindigt deze gezondheids crisis in een sociale crisis. En dan wordt het nog moeilijker om die onderwijskloof te dichten.'

*Om de privacy van het gezin te beschermen, is Liam een schuilnaam.

Ine Renson

Copyright © 2020 Mediahuis. All rights reserved